

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2005/1-2

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma-Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY
Szeged

A kötet megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alapprogram

Főszerkesztő – General Editor
CSÓKA GÁSPÁR

Tiszteletbeli elnök – Honorary President

GABRIEL L. ASZTRIK

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Dóka Klára, Érszegi Géza,
Kiss Ulrich, Mészáros István, Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc,*

Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;

AUSTRIA: Galambos Ferenc; CANADA: Bonkáló Ervin, Horváth Tibor (alapító);

GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Somorjai Ádám, Szilas László, Németh László;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

A szerkesztő munkatársa

ZVARA EDINA

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865-5227

Nyomdai előkészítés:
SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:
Juhász Nyomda Kft.

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

SZILÁRDFY Zoltán	Mária Terézia eucharisztia-kultuszának emlékei Magyarországon <i>Mementoes of Maria Theresa's Cult of the Eucharist</i> <i>Die Denkmäler des Kultes der Eucharistie von der Königin Maria Theresia</i>	5
NAGY Márta	Szent Heléna pálmaággal a metabizánci ikonfestészetben <i>Saint Helen with a Palm in Metabyzantine Icon-Painting</i>	41
FEDELES Tamás	Pécsi kanonokok egyetemlátogatása a későközépkorban (1354–1526) <i>Canons of Pécs at Universities in Late Middle Ages (1354-1526)</i>	51
LAKATOS Andor	Haynald Lajos, mint erdélyi püspök (1851–1864) <i>Lajos Haynald as Bishop of Transylvania (1851-1864)</i>	83
GALCSIK Zsolt	Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek ötven éves papi jubileumának Nógrád megyei eseményei (1889) <i>Celebration of Cardinal Lajos Haynald's Priest Jubilee in Nógrád County (1889)</i>	121
MÁTÉ Anita	Magyar hercegprimás Amerikában – Csernoch János a chicagói eucharisztikus kongresszuson <i>A Hungarian Primate in America: Cardinal Csernoch's visit at the Eucharistic Congress of Chicago in 1926</i>	139
BURA László	Mária Kongregációk Szatmárnémetiben <i>Congregations of the Blessed Virgin Mary in Szatmárnémeti</i>	155
MIKLÓS Péter	Támadás a katolikus egyház ellen Hódmezővásárhelyen (1945–1949) <i>Attack against Catholic Church in Hódmezővásárhely (1945-1949)</i>	163
MEDGYESI Konstantin	Egyházi küzdelmek a rendszerváltó kor Makóján <i>Church Struggles in Makó at the Change of Regime</i>	173

FORRÁSOK – SOURCES

MOLNÁR Antal	Kiadatlan mányoki levelek a 17. századból <i>Unpublished Letters from Mányok in the 17th Century</i>	193
--------------	--	-----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

ZVARA Edina	Egyháztörténeti könyvek és kiadványok 2003, 2004, 2005	225
	Books Concerning Ecclesiastic History 2003, 2004, 2005	

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

<i>Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból</i> (Ism.: Révész Éva)	225
PÁLOS Frigyes: <i>A tereskei templom</i> (Ism.: Miklós Péter)	227
SULYOK Hedvig: <i>Magyar–olasz és olasz–magyar szójegyzék Verancsics Faustus</i> <i>Dictionariuma alapján</i> (Ism.: Sermann Eszter)	228
GALCSIK Zsolt: <i>Szécsény képviselő-testületi üléseinek napirendi pontjai és határozatai.</i> <i>1872–1950.</i> (Ism.: Miklós Péter)	231
CSORBA László: <i>Magyar emlékek Itáliában</i> (Ism.: Molnár Antal)	232
Encyclopedia of Rusyn History and Culture (Ism.: Pusztai Bertalan)	235

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2005/1-2

ZVARA EDINA

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK 2003

Ausenda, Giovanni: A piarista rend története. Szeged: Kalazancius Tanulmányi Központ, 2003. 94 p. (Piarista füzetek)

Giovanni Ausenda olasz piarista (1911–1995) azért írta meg rendje történetét, mert mind a mai napig hiányzik egy átfogó, alapos munka a piaristák történetéről. A szerző korszakokra osztja fel az évszázadokat, és azokon belül az egyetemes eljárók (generálisok) működése keretében tárgyalja az eseményeket. A függelékben szerepel a magyar piarista rendtartomány vázlatos története is.

Borovi József: A magyar katolikusok lelkigondozása Nagy-Britanniában. Bp.: Szent István Társulat, 2003. 339 p.

Jelen kötetben az angliai magyarok szociális és lelkigondozása, egyházszerkezeteinek kiépülése, az angliai magyar katolikus lelkészségek és lelkészek kerülnek bemutatásra: Dél-Anglia: London, Észak-Anglia: Manchester, Közép-Anglia: Bradford. Függelék: A második angliai lelkészség ügye, Ispánki Béla: Néhány tény a magyarországi egyház helyzetéről. Mindszent József bíboros-primás látogatása Angliában 1973. július 13–17, Németh János emlékirata 1956. november 3-áról, Ispánki Béla törekvése VI. Pál pápa és Mindszenty József bíboros-primás közötti kapcsolat rendezésére 1971–1975, Az Új Ember c. magyar katolikus hetilap támadása Ispánki Béla ellen 1968. március 10. Dokumentumok: 1930–2003 közötti időről válogatott iratok gyűjteménye.

Cevins, Marie-Madeleine de: Az Egyház a késő-középkori magyar városokban. Bp.: Szent István Társulat, 2003. 257 p.

A magyar városok az 1520-as, 1530-as évektől a lutheránus irányzatot fogadták el, míg a vidék csak a 16. század közepe után nyílt meg a reformáció tanai előtt. E kései odafordulás azonban még kevés ahhoz, hogy arra következtessünk: a középkor utolsó századaiban igazi városi valóság létezett Magyarországon. Jelen vizsgálódás célkitűzése e kétség eloszlatása – írja bevezetőjében a szerző. A vizsgálatok földrajzi kereteit a Magyar Királyság középkori határai adják. Annak érdekében, hogy a vizsgálat megmaradjon az ésszerű határok között, ugyanakkor rendelkezésre álljon egy reprezentatív mintavétel, az elemzés kereteit huszonöt településre korlátozta, amelyeket referencia-városoknak nevez: Bártfa, Beszterce, Besztercebánya, Brassó, Buda, Debrecen, Eger, Esztergom, Győr, Gyula, Kassa, Kolozsvár, Körmöcbánya, Lőcse, Nagyszombat, Nagyszombat, Pécs, Pest, Pozsony, Selmecbánya, Sopron, Szeged, Újlak, Várad és Zágráb.

Deo gratias. A PPKE és a Nagyszombati Egyetem millenniumi ünnepi találkozója 2001. február 2–3. Szerk. Käfer István. Piliscsaba-Esztergom: PPKE BTK Szlavisztika – Közép Európai Intézet – PPKE BTK Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport, 2003. 123 p. (Pons Strigoninesis. Studia 2.)

A két katolikus elkötelezettségű egyetem közösen, két nyelven emlékezett meg az ezredés évfordulóról, Szent István király államalapításáról. A kötetben szereplő tanulmányok: *Jozef Šimončič: A Nagyszombati Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Kapcsolatok*

1995–2000; *Szabó Ferenc*: Pázmány Péter jelentősége a magyar művelődés történetében; *Jozef Šimončič*: Pázmány mint teológus; *Török József*: A szerzetesi oktatás sokszínűsége az újkori Magyarországon; *Vlastimil Dufka*: A Cantus Catholici a Lex orandi – Lex credendi fényében; *Lőrincz Krizosztom*: Danczi Villebald, a magyar bencés szlavista; *Jozef Hal’ko*: A kommunizmus és az egyház viszonyának néhány vonása Csehszlovákiában – a katolikus papság békemozgalma; *Žilka Ti-bor*: Az adaptálás és a művészeti exegetika.

Az egri püspökség jövedelmeinek 1799. évi összeírása. Közzéteszi Kovács Béla. Eger: Érseki Gyűjteményi Központ: Heves Megyei Levéltár, 2001–. 3. köt. 2003. 369 p. (Az egri egyházmegye történetének forrásai 7.)

Jubileumi emlékkönyv: Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, 1993–2003. Szerk. Csorba Péter, Nanszákné Cserfalvi Ilona, Kiss Sándor. Debrecen: Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, 2003. 4, 222 p.

A kötet összegzés a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskoláról, amely a Főiskola tízéves születésnapjára készült. A kötet bemutatja az iskolában folyó oktatást, a tanszékeket, a könyvtárat, a kollégiumokat. A mellékletben a Főiskola vezetői, a Főiskola és az Oktatási Minisztérium által kitüntetett oktatók, hallgatók, valamint a Főiskolán nappali tagozaton diplomát szerzett hallgatók névsora szerepel.

Kárpáty Ágnes: Buddhizmus Magyarországon avagy Egy posztmodern szubkultúra múltja és jelene. Bp.: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, 2001. 55 p. (MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont munkafüzetek, 76.)

A szerző arra fekteti a hangsúlyt, hogy bemutassa a buddhizmus magyarországi „intézményesülésének” történetét, az általa megismert közösségek élet- és szemléletmódja közötti eltéréseket, így bepillantást adjon egy mind jobban szélesedő társadalmi jelenségbe, szellemi-társadalmi irányzatba, a hazai buddhizmus elterjedésének jellegzetességeibe. Nem foglalkozik a buddhista vallás és filozófia részletes bemutatásával. A buddhizmus magyarországi elterjedése része a posztmodern európai kultúrának. E két és félezer éves vallás meglepő fejlődésnek indult hazánkban az utóbbi években. Népszerűségüknek köszönhetően kialakulóban van egy sajátos „magyar buddhizmus”, amelyet tanácsával a dalai láma is ösztönöz: „Önöknek a saját, európai buddhizmusukat kell megteremteniük.”

A katolikus egyház Észak-Európában. Szerk. Fernando [!Ferdinando] Citterio, Luciano Vaccaro és Somorjai Ádám. Bp.: Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottság, 2003. 280 p. (Ecclesia sancta 7.)

A sorozat feltérképezi az egyes európai országok és régiók katolikus egyháztörténetét, azzal a szándékkal, hogy mások tapasztalatával ötvözzük saját történelmi tapasztalatainkat. A kötetben Észak-Európa országainak egyháztörténetével ismerkedhetünk meg. Ezekben az országokban a Katolikus Egyház elenyésző kisebbséggé vált a reformációt követően, így képet kapunk az evangélikus egyház történetéről is: *William Kenney*: Az északi országok egyházai és az „új Európa”; *Mattli Klinge*: Az északi országok jelentősége Európa számára; *Carl Fredrik Hallencreutz*: Az Ansgar-missziótól az északi egyházmegyék XII. századi kialakulásáig; *Jónas Kristjánsson*: A kereszténység a középkori Izlandon; *Tore Nyberg*: A szerzetesek szerepe Észak-Európában. Szent Brigitta és rendje; *Jorgen Nybo Rasmussen*: A ferencesek északon; Christian Krötzl: Misszionáriusok, szentek és zarándokok: Skandinávia vallási élete a középkorban; *Martin Schwarz Lausten*: A lutheránus reformáció Dániában és Norvégiában; *Oskar Garstein*: Reformáció és ellenreformáció Norvégiában; *Pauli Annala*: A finnországi lutheránus reformáció lelki mozgalmi (a XIX. századig); *Tom Tscherning*: Vallás Svédországban és az ökumenikus párbeszéd; *Lőrincz Krizosztom OSB*: A Katolikus Egyház rövid története Finnországban.

Kazinczy István: A Nadányiak és Körösladány a reformáció idején: 1552., a körösladányi zsinat – a helvét reformáció nyitánya. [Körösladány]: Önkormányzat, 2002. 36 p. (Körösladányi hely- és népismereti dolgozatok 4.)

Keene, Michael: Világvallások. Bp.: Magyar Könyvklub, 2003. 192 p.

A szerző a világ nagy vallásait mutatja be röviden: hinduizmus, judaizmus, buddhizmus, kereszténység, iszlám, szikh vallás, a világ más vallásai, konfucianizmus, taoizmus, zoroasztrianizmus, sintoizmus, baháizmus. A kötet végén kislexikon segíti a kötet használatát.

Kelly, John Norman Davidson: Szent Jeromos élete, írásai és vitái. Szerk. Heidl György. Bp.: Paulus Hungarus: Kairosz, 2003. 522 p. (Catena. Monográfiák 4.)

Szent Jeromos (Hieronymus) korának egyik legfelkészültebb keresztény tudósa. Hiúsága arra készítette, hogy igyekezzon még olvasottabbnak feltüntetni magát, mint amilyen valójában volt. Vonakodott befogadni az újdonságokat, irtózott az eretnekségtől, jobban szeretett a tekintélyek, s közülük is leginkább a római szentszék által kitaposott, keskeny és egyenes úton járni. Bőven rászolgált erre a címre, mint a katolikus hit nyílt szószólója és harcok védelmezője, de úgylis, mint a Szentírás fordítója és magyarázója. Bár szövegmagyarázataiban leginkább elődeitől merített, és egy allegorikus értelmezés híve volt, Vulgáta fordítása, valamint kommentárjai felbecsülhetetlen értékűek a nyugati kereszténység számára. Jóval okosabb és sokoldalúbb, mint Rufinus, műveltebb és elmésebb, mint Ágoston. Nem rendelkezett azonban az előbbi kiegyensúlyozottságával és megbízhatóságával, sem a másik nemességével és nagylelkűségével. Mivel Jeromos korának egyik legemberibb és leginkább magával ragadó alakja, a szerző megpróbálta úgy megírni a könyvet, hogy a korai kereszténység időszaka iránt érdeklődő „intelligens átlagolvasó” számára is élvezetes olvasmány legyen.

Lensi Orlandi Cardini, Giulio Cesare: A templomosok Baphometje Firenzében. Bp.: Camelot, 2003. 67 p. (Regulus kollekcio 5.)

A szerző tanulmányában bemutatja a templomos lovagokat, perüket, a per utáni helyzetüket, a firenzei freskó sorsát és helyzetét.

Lobsang Rampa, T.: Harmadik szem: a tibeti lámakolostorok titka. Bp.: Édesvíz, 2003. 257 p. (Régi korok üzenete 2.)

Kedd Lobszang Rampa egy dala láma élő megtestesülése. Különleges képzésben részesült a lámakolostorban, ahova hétéves korában küldték a szülei. A könyv többek között erről a képzésről szól. Az önéletrajzi jellegű leírásokból megismerhetjük Tibet életét, a tibeti buddhizmust, a szerzetesek életmódját, a Tan egyes elemeit.

Lőrincz Zoltán: Szent Márton, Savaria szülötte. Szombathely: B.K.L., 2001. 111 p.

November 11-ét az európai kereszténység emléknapjává nyilvánították. Ezen a napon, 397-ben, Tours-ban eltemettek egy püspököt, akit azóta Szent Mártonként tisztelünk. Alakja számunkra több szempontból is fontos: a mai Magyarország területén született, a hajdani Savariában (ma Szombathely), így első egyetemes európai formátumú egyénisége történelmünknek, s kultuszát Szent István király vezette be hazánkba. Élete, munkássága szoros összefüggésben van az európai kereszténység születésével. A kötet bemutatja Szent Márton püspök ábrázolásait is.

Medgyesi Konstantin: Mindszenty bíboros Makón. Makó: KÉSZ Makói Csoport, 2003. 50 p. (A makói Keresztény Értelmiségi Szövetség füzetek, 36.)

Mindszenty bíboros a Marosmenti Mária-napok keretében látogatott Makóra. 1948. május 22-23-a, az országos Mária-év eseményeként a Csanádi Egyházmegye által megrendezett Marosmenti Mária-nap Makó történetének legnagyobb tömegdemonstrációja volt. Sem előtte, sem utána nem gyűlt össze a város területén egy adott cél érdekében ennyi ember. Egy tábori mi-

sét és körmenetet többnyire nem szoktunk tömegdemonstrációként emlegetni, akkor azonban – hét hónappal Mindszenty letartóztatása előtt – a liturgia tüntetésnek számított.

Miklós Péter: Kálmány Lajos csanádpalotai évei. Makó: KÉSZ Makói Csoport, 2003. 26 p. (A makói Keresztény Értelmiségi Szövetség füzetei, 35.)

Kálmány Lajos (1852–1919) a magyar folklorisztika nagy alakja, munkája során többek között a népi vallásosságot és az ősi magyar hitvilág emlékeit kutatta, archaikus népi imádságokat gyűjtött, s nemzetközi hírnévre tett szert. A szegedi nagytájbán a vallásos szövegek és hagyományok megmentését, leírását a 20. században Bálint Sándor és Polner Zoltán folytatta, a szegedi egyetem néprajzi tanszékén pedig a népi vallásosság vizsgálatának, kiindulópontjának az ő kutatásait tekintik. 1898-tól 1910-ig volt csanádpalotai plébános.

Misóczki Lajos: Gyöngyöstől Imregig: képek Sujánszky Euszták, az aradi vértanúk gyóntatójának életútjából, 1811–1875. Gyöngyös–Imreg/Brehov: Önkormányzat, 2003. 59, [3] p.

Sujánszky Eusztákot 1849. október 5-én nevezte ki az osztrák várparancsnok, Howinger tábornok három másik minorita szerzetessel a 13 aradi várbanú lelki vigasztalójának. A kötetben olvashatjuk életének történetét, visszaemlékezését. A gyöngyösi születésű Sujánszky Arad után Imregre (Zemplén megye) ment, ahol az ottani kolostorban élt a világtól elvonulva 1860–1867 között.

Molnár János: A Balassagyarmati Evangélikus Egyházközség története, 1577–2002. Balassagyarmat: Balassagyarmati Evangélikus Egyházközség, 2003. 144 p.

A protestáns egyházra vonatkozóan az első adat 1577-ből való, ekkor már – egy 1828-as canonica visitacio szerint – éltek evangélikusok Balassagyarmaton, s a 17. századból is több lelkész neve ismert. Az évszázadok során három azonos lélekszámú egyház alakult ki, a katolikus, az evangélikus és az izraelita. Az evangélikusok legnagyobb része szlovák volt.

Az evangélikus egyházközség legvirágzóbb korszaka a 18. század vége, a 19. század, s a 20. század első fele volt, amely korszakot az újjászervezés és a kiteljesedés korának tekintik: ekkor épült a templom, az iskola, a parókia, a tanítói lakás és a Szeretetház. Az államosítástól a rendszerváltozásig tartó időszak a korlátozás korszaka (1948–1990), jelenleg pedig megint a megújulás, a gyarapodás korszaka zajlik (1990–2002).

Nacsinák Gergely: A szem böjtje: tanulmányok az ortodox kereszténység művészetéről. Bp.: Paulus Hungarus: Kairosz, 2003. 287 p.

A kötet az ortodox keresztény művészetet mutatja be kisebb témákat kiválasztva, egy-egy alkotón, képen, templomon vagy egy szent alakján keresztül. Az ikonokkal foglalkozó tanulmányok előtt szerepel három kisebb írás, amelyek bevezetésül szolgálnak az ortodox kereszténység gondolkodásmódjába, világlátásába. Néhány fejezetcím: Diakrisis: Eretnekség – orthodoxia, Orthodoxia és katolicizmus, Miszticizmus – misztika. A szem böjtje: Az ortodox művészet befogadásáról, Az ikon színeiről, Az ortodox ünnepek ikonjai, Ikonok a képrombolás előtt és után, Mihail Damaszkinosz és a krétai ikonfestészet, A keresztény képtisztelet kezdetei, Az ikonosztáz komplex rendszere, Bizánc.

Primás-érseki beiktatás Esztergomban, 2003: Erdő Péter primás, érsek beiktatása. Szerk. Török József. A dokumentumokat összegyűjt. Mig Balázs et al. Budapest: Szent István Társaság, 2003. 110 p.

„A „magyar Sion ormán”, Esztergomban 2003. január 11-én „örösváltás” történt: a 75. életévét betöltött Paskai Lászkó bíboros, primás, esztergom-budapesti érsek utódjaként a II. János Pál pápa által kinevezett Erdő Péter primás, érsek bemutatta a Szentséges Atyától kapott kinevezési okmányát, amivel megtörtént érseki beiktatása, majd az ünnepi szentmise celebrálásával átvette az esztergom-budapesti főegyházmege kormányzását.

A kötet tartalmából néhány cím, fejezet: A történelem fényében, Az Esztergom-Budapesti Érseki Főhatóság körlevele, Őszentsége, II. János Pál pápa kinevező bullája, Erdő Péter primás, érsek levele a Szentatyához, Mádl Ferenc, Paskai László, Seregély István, Bölcskei Gusztáv, Szili Katalin stb. köszöntő beszéde, Erdő Péter válasza, érseki miséje a Szent István Bazilikában, életrajza.

Tonhaizer Tibor: Egyetemes egyháztörténelem: főiskolai tankönyv. Herceghalom: Spalding Kvk., 2003. 373 p. (Egyháztörténeti teológia)

A tankönyv tömör áttekintés az egyetemes egyháztörténelemről. A szerző igyekezett eszméletörténeti, illetve dogma- és teológiatörténeti szempontokat is érvényesíteni, amennyire az adott időkeret és terjedelem ezt lehetővé tette. A cél az volt, hogy az eseménytörténeti tényeken túl a belső összefüggésekre is ráirányítsa a figyelmet.

I. A római birodalom társadalmi, politikai és vallási helyzete Jézus születése idején; II. Az egyház kialakulása és történelme az üldözések idején (31–313); III. Üldözött szektából birodalmi vallás – Az egyház a IV–VI. században; IV. A középkor egyháztörténete (VI–XV. század); V. A reformáció százada (XVI. század); VI. Az ellenreformáció és a protestáns ortodoxia kialakulásának kora (XVII. század); VII. A felvilágosodás és az újabb vallási ébredések kora (XVIII–XIX. század); VIII. A kereszténység a XX. században. A kötet végén időrendi táblázat és függelék szerepel.

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK 2004

100 éves a dunaharaszti Szent István plébániatemplom, 1904–2004: a dunaharaszti katolikus egyházközségek ünnepi kiadványa. Főszerk. Láng András. Szerk. Koczka Tamásné Nagy Angela. Dunaharaszti: Szent István Római Katolikus Plébánia, 2004. 208 p.

200 éves az endrődi Szent Imre templom. Szerk. Iványi László. Gyomaendrőd: Szent Imre Plébánia, 2004. 66 p.

Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország, 1939–1978: a Mindszenty-ügy. Budapest: Kairosz, 2004. 250 p.

A Vatikán elismerte Magyarországon azt a helyzetet, hogy az egyház az Államegyházügyi Hivatal és az állambiztonsági szervek teljes ellenőrzése alatt áll. Ezzel a magatartással azonban tolerálta a hivatalos pártpolitikát is, amely minden egyház és vallás felszámolására törekedett. A vatikáni politika félreállította azokat az egyháziakat, akik szembeszálltak, és kizárólag a kormány embereivel és a hatóságok által beszervezett egyházi ügynökökkel tárgyalt. A Vatikán nyilvánosan nem tiltakozott sem Nyugaton, sem Keleten az egyházüldözések ellen, ezáltal megtévesztette a közvéleményt, főként Nyugaton. Feláldozta Mindszenty Józsefet, aki ennek a politikának az útjában állt. A kötetben szereplő tények a Vatikánnak egy olyan hazug keleti politikájáról tesznek tanúbizonyságot, amilyenre a pápai diplomácia egész történetében nincs példa – írja összefoglalójában Adriányi Gábor.

Állam és egyház az Európai Unióban. Szerk. Gerhard Robbers. Pápa: Pápai Református Teológiai Akadémia, 2004. 233 p.

Európa egyesülési folyamatában jelentős szerepet töltenek be az egyházak, fontos részei az európai kultúrának. Európának, amely köteles tiszteletben tartani a közös alkotmányjogi hagyományokat, a tagállamok tradícióit és kultúráját, nemzeti identitásukat és a szubszidiaritás alapelvét, feladat lesz a tagállamok kialakult állami egyházjogának megőrzése és tekintetbe vétele. A kötetben szereplő tanulmányok lehetőséget nyújtanak az Európai Unió tagállamainak különböző állami egyházjogi rendszereinek összehasonlítására. A kötetben bemutatott országok: Ausztria,

Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Német Szövetségi Köztársaság, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország, Európai Unió.

Belényes Károly: Pálos kolostorok az Abaúji-hegyláncján = Pauline friaries in the Abaúj Hegyalja region. Miskolc : Herman Ottó Múzeum, 2004. 118 p. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei, 3.)

A vizsgált régió pálos története szinte pontos keresztmetszetét adja a rend középkori történetének. A fontos fordulópontok nyomon követhetők itt is, mint a rend központi területein. A forrásokból nyert gazdálkodásra vonatkozó adatok alapján általános tendenciák figyelhetők meg. Az ország más pálos kolostorainak gazdálkodási rendszerével összevágunk a malmok birtoklására utaló adatok, és általánosnak tekinthető a szőlőbirtokok nagy száma az egyéb jövedelemforrásokkal szemben. Az adatok alapján egyfajta helyi malom és szőlőkonjunktúrával kell számolnunk, amely igen jól alkalmazkodik a Zempléni-hegység által adott természetföldrajzi lehetőségekhez. Az Abaúj-hegyláncján végzett pálos kutatás során a szerző komplex egységbe foglalja a topografikus és a történeti forrásokat, és bemutatja az önállóan gazdálkodó, a társadalmi és gazdasági háttérét adó régióval érzékeny kölcsönhatásban élő, külső megjelenésében a remete hagyományokat idéző pálos kolostorokat. A bemutatott sajátosságok túlmutatnak a pálos rend jellegzetességeinek közhelyszerű megfigyelésén. Alapvető fontosságú ebből a szempontból a pálos élettér és a kolostor közvetlen környezete, kiegyensúlyozott viszonyának értékelése, a tavak, gátak funkciójának pontosabb meghatározása, amely kutatáshoz az Abaúj-hegylánc helynevei, topográfiai sajátosságai nyújtottak segítséget.

Beza, Theodor: Kálvin János élete. Bp.: Kálvin Kiadó, 2004. 86 p.

Theodore de Bèze (1519–1605) Jean Calvin utóda volt Genfben, tehát ő már a reformátorok második nagy nemzedékéhez tartozott. Az életrajz megírásával egyetlen célja volt: az igazság, az egyetlen igaz új hit igazának megvédése. Neve és személye a magyar irodalom számára is igen fontos, hiszen zsoltárait Szenci Molnár Albert fordította le magyar nyelvre.

Bielek Gábor: A békéscsaba-erzsébethelyi plébánia története. Békéscsaba: Békéscsaba-erzsébethelyi Római Katolikus Plébánia, 2004. 142 p.

Bielek Gábor: Keresztnévadási szokások a gyulai katolikusok körében a XVIII–XIX. században. Gyula: [Békés Megyei Levéltár], 2004. 163 p. (Gyulai füzetek)

A dolgozat a gyulai katolikus népesség keresztnévadási szokásait dolgozza fel a város újratelepülésétől 1895. október 1-jéig, az állami anyakönyvvezetés bevezetéséig.

A török után újratelepült város a 18. századtól több nemzet lakóhelye lett. Katolikus, református magyarok, katolikus németek, görögkeleti románok lakták az 1732-től Békés megye székhelyeként jegyzett mezővárost. Az anyaggyűjtés csak a magyar és német katolikuság kereszteselési anyakönyveiből kigyűjtött névanyag feldolgozására szorítkozik, a halotti anyakönyvek névanyagát csak a 18. század elejének névadási gyakorlata illusztrálására használták fel. A névanyag statisztikai feldolgozásán, elemzésén túl igyekeztek rámutatni a katolikus magyarság és németiség esetében az összefüggésekre. A névadási gyakorlat Magyar- és Németgyulán a 18–19. században a hagyományokat őrizve kevés teret engedett a múltó névadási divatok térhódításának.

Bikfalvi Géza: A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartomány központja. Budapest: Jézus Társasága Magyarországi Rendtartomány, 2004. 20 p.

A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartomány budapesti központját mutatja be a kis füzet a következő fejezetekben: történeti előzmények, a jezsuiták megtelepedése a fővárosban (1686), a templom és a rendház felépítése, a templom művészeti értékei, az önálló magyar jezsuita rendtartomány megalakulása (1909), a Jézus Szíve tisztelet története, a Mária Kongregáció

története, a Kongregációs Otthon művészeti értékei, a Rendtörténeti Levéltár és a Történeti Könyvtár kialakítása, a Támingi Misszió Központja, a jezsuita központ élete a II. világháború idején, az Úti Boldogasszonykép, a jezsuita rend betiltása 1950-ben, az újrakezdet esztendei, a Bangha ház.

Bilgeni Hildegárd élete ahogyan Gottfried és Theoderich szerzetes a XII. században lejegyezte. Bp.: Ursus Libris, 2004. 180 p.

Bilgeni Hildegárd (1098–1179) bencés apátnő a középkor egyik legnagyobb látnoka volt. Már kora gyermekkorától kezdve, majd élete során mindvégig csodálatos víziókban volt része, amelyeket rendtársai segítségével, kódexekbe foglalva hagyományozott az utókorra. Az ő nevéhez fűződik a máig működő rupertsbergi apátság megalapítása, és több, a természettel és a gyógyítással foglalkozó, korát sok tekintetben messze megelőző mű megalkotása is. A kortárs szerzetesek által írt életrajzot, amely egyben a kor hangulatát, szellemiségét híven tükrözi, érdekes dokumentum, Adelgundis Führkötter Hildegárd koráról és munkásságáról széles körű áttekintést nyújtó tanulmánya vezeti be. A kötetben szerepelnek a látomásokat megőrzítő kódexek sajátos stílusú, gyönyörű képei és a hozzájuk kapcsolódó szövegrészek is.

Bod Péter, a historia litteraria művelője: Tanulmányok. Szerk. Tüskés Gábor. Munkatársak Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla. Bp.: Universitas, 2004. 208 p.

A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, az Országos Széchényi Könyvtár és a Bod Péter Társaság *Bod Péter, a historia litteraria művelője* címmel 2002. február 22–23-án tudományos tanácskozást rendezett az író születésének 290. évfordulója alkalmából. Az előkészítő bizottság Bod irodalomtörténet-írói tevékenységét állította a tanácskozás középpontjába, amely nem elválasztható a polihisztor történeti, egyháztörténeti, egyházi és szótárszerkesztői munkásságától.

A kötet az elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza: *Fenyő István*: Bod Péter és historia litterariája, a Magyar Athenas; *Jankovics József*: A Magyar Athenas értékszemponthai; *Kovács Sándor Iván*: Bod Péter esszéi és Szerb Antal irodalomtörténete; *Bellágh Rózsa*: A Magyar Athenas és Bethlen Kata könyvtárának jegyzékei; *M. Hubbes Éva*: Bod Péter könyvtára és annak maradványai Székelyudvarhelyen; *Bretz Annamária*: Bod Péter a magyar bibliafordításokról. Adalékok Bod Péter munkamódszeréhez; *S. Sárdi Margit*: Püspökéletrajzok és Bod Péter emberábrázolása; *Petrőczy Éva*: „Babuk”, de nem „pispök”. Bod Péter és a magyar puritanizmus. *Gróf László*: Bod Péter térképei. *Ferenczi Géza*: Bod Péter és a székely rovásírás. *Gudor Botond*: Bod Péter történelemszemlélete és a románok történelme. *Köpeczi Béla*: Bod Péter az erdélyi románokról. *Iacob Márza*: Két párhuzamos életmű a korai felvilágosodásban: Ion Budai Deleanu és Bod Péter. *Ladányi Sándor*: Bod Péter és Ráday I. Gedeon. *H. Kakucska Mária*: Juan Luis Vives és Bod Péter. *Sipos Gábor*: Bod Péter mint generalis notarius. *Voight Vilmos*: Magyar folklórtörténeti adatok Bod Péter szótárában (1767).

Borián Elréd Gellért: Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében. Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátság, 2004. 408 p. (Pannonhalmi füzetek, 50.)

Bár Zrínyi Miklósnak a Jézus Társasággal kevés kapcsolata volt, mégis a 18. századi jezsuiták a Zrínyi-kultusz egyik fontos, ha nem a legfontosabb kialakítói. Gondosan gyűjtötték írásait, az egész család és a nagynevű kortársak dokumentumaival együtt. A szerző nem kerüli meg az alapvető kérdést: miért érdekelte a jezsuitákat annyira Zrínyi? A jezsuita történetírókról úgy ad összefoglalást a könyv, hogy miközben bemutatja az egyes szerzők iskoláit, műveltségét és kapcsolatait, egyéni portrékat is felvázol. Borián Elréd a pálos és jezsuita szerzőket tanulmányozva Zrínyi legjelentősebb irodalmi alkotását, a Szigeti veszedelmet is magába foglaló Syrena-kötetet új megvilágításba helyezi. A kiválóan képzett jezsuita tudósok felismerték a Zrínyi-életmű egyetemes jelentőségét.

Borvölgyi Györgyi: Ráday Pál (1677–1733) könyvtára. Szerk. Monok István. Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 2004. 300 p. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai 7.)

Ráday Pál nemcsak a Rákóczi-szabadságharc politikusaként és diplomatájaként, a fejedelem kancellárjaként ismert. A szatmári béke (1711) után sokoldalú felkészültséget a református egyház első főgondnokaként kamatoztatta. Jelen kötet témája Ráday Pál könyvtára és a 18. század elején, feltehetőleg a szatmári béke után kezdődő rendszeres gyűjtőtevékenysége. A péceli gyűjtő jövedelmét könyvek vásárlására, kötetelésére költötte. Birtokán létrehozta a korabeli tudományos és irodalmi élet központját. A könyvtár összetétele Ráday Pál olvasmányanyagát tükrözi. A gyűjtemény az országos politikában részt vevő, a közéleti tevékenységet folytató, protestantizmus iránt elkötelezett, s a tudományok iránt is érdeklődő személy bibliotékája. Ráday protestáns gyökerei, neveltetése, személyes elkötelezettsége olvasmányain is nyomon követhetők. A protestáns ortodoxia és a 17. század teológiai reformmozgalmai, a puritanizmus, a coccejanizmus és a lutheránus pietizmus egyaránt formálták hitét és gondolkodásmódját. A kötet első részében a Ráday-család (Pál és Gedeon) gyűjteményéről (a könyvtár kialakulása és gyarapításának forrásai, a könyvtár használata, a könyvtár sorsa Ráday Gedeon halála után, Ráday Pál olvasmányai) olvashatunk, a másodikban pedig a könyves források szerepelnek. A kötet végén szakirodalmi bibliográfia és mutatók találhatóak.

Budai Atlantisz: a Budai Szent Imre Kollégium (1900–1948) és az utána következő félszázad (1949–2004) története. Szerk. Harsányi László. Társszerk. Mátrai Miklós. Budapest: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Baross Gábor Kollégiuma: Műegyetemi K., 2004. 215 p.

Csigó László: Magyar evangélikus templomok. Szerk. Földes Mária. Bp.: Anno Kiadó, 2004. 48 p.

A hazai templomépítézet remekeit népszerűsítő tematikus sorozat második kötete huszonöt jelentős evangélikus templomot mutat be: Bér, Nemeskér, Békéscsaba, Kővágóörs, Mekényes, Kapolcs, Farád, Mucsfa, Szarvas, Szirák, Tótkomlós, Hidas, Orosháza, Sárvár, Kecskemét, Körmen, Székesfehérvár, Siófok, Péteri, valamint a budapesti Deák téri, Fasori és Kőbányai evangélikus templomot. A szerkesztőnő a kísérszövegeken kívül rövid ismertetéseken keresztül bemutatja az evangélikus egyház történetét is. A templomok kiválasztásánál az volt a cél, hogy az ország valamennyi területe, minden stílus és korszak képviselve legyen.

Documenta Rudnayana Strigoniensia. Összeáll. Tóth Krisztina. Piliscsaba–Esztergom: PPKE BTK Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport, 2001– (Pons Strigoninesis. Fontes) 2. köt. Rudnay-dokumentumok az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár (Bibliotéka) és az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében. 2004. 183 p.

A Kutatócsoport ezúttal az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményének Rudnay-dokumentumait bocsátja közre. E két könyvtár teljes állományának bibliográfiái feltárása ez: a Rudnayról, a Rudnayhoz írt, nyomtatott és kéziratos köszöntők kronológiai sorrendben, majd saját műveinek a két könyvtárban található példányai és bibliográfiai hivatkozásai.

Edelényi Adél: Templomos lovagok az európai néphagyományban. Budapest: Gondolat, 2004. 487 p. (Doktori mestermunkák)

A magyar nyelvterület több részén még ma is őrzik és továbbörökítik a vörös barátokról szóló történeteket – anélkül, hogy pontosan meg tudnák határozni, kik lehettek a vörös barátok. A XX. század elején ez aligha lehetett kérdéses, hiszen a történeti feldolgozásokban és irodalmi művekben szinonimaként használták a templárius és vörös (vagy veres) barát kifejezést. A szerzőnő arra keresi a választ, hogy a vörös barát mondák milyen összefüggésben állnak a történelmi valósággal, főhőseik jellemzése, megítélése miért ambivalens a mai és korábbi hagyományban, s mely európai területeken voltak a legnépszerűbbek, motívumaik közül melyek az általánosan ismert és

a lokalizált, egyedi elterjedésűek. A vörös barátokhoz kapcsolódó típuscsoportba sorolja azokat a mondákat, amelyeknek főszereplői a vörös barátok vagy a templomosok, illetve amelyekben (nő)rablás történik, és ezt a cselekvést barátokhoz, barátapapokhoz, papokhoz, boszorkánypapokhoz, általában lovagokhoz, keresztésekhez, johannitákhoz, esetleg egyéb rendekhez kötik.

Egyház és társadalom a visegrádi országokban a rendszerváltozás után. Szerk. Illés Pál Attila, Halász Iván. Piliscsaba: PPKE BTK Szlavisztika – Közép Európai Intézet Közép-Európa Specializáció, 2004. 117 p. (Pons Strigoninesis. Visegrádi füzetek 1.)

A Visegrádi Füzetek tematikus számok segítségével kívánja bemutatni a közép-európai országok és társadalmak időszerű problémáit. Különös figyelmet szentel e térség 1989 utáni fejlődésének. A kötetben szereplő tanulmányok: *Bertényi Iván*: Az 1335-ös visegrádi találkozó; *Illés Pál Attila*: Egyházak Közép-Európában az EU-csatlakozás küszöbén; *Petr Fiala*: A katolikus egyház és a cseh társadalom a posztkommunista átalakulási folyamatban; *Jiří Hanuš*: A katolikus egyház a Cseh- és Morvaországban 1989 után (néhány általános észrevétel); *V. Peter Kolař*: Az egyház a Cseh Köztársaságban és az egyesült Európában; *Illés Pál Attila*: A katolikus egyház a rendszerváltozás utáni Lengyelországban; *Grzegorz Dobroczyński S. J.*: Igen vagy nem Európára? A politikai integráció várakozásai, reményei és félelmei (megjegyzések a lengyel egyház és az európai integráció problematikájához); *Juraj Buzalka*: A vallás a poszt szocializmusban: a felekezeti viszonya az államhoz és a nemzeti identitáshoz az 1989 utáni Szlovákiában; *Halász Iván*: A Szlovák Kereszténydemokraták és az európai integráció.

Estep, William R.: Az anabaptisták története: [1525–1729]. Budapest: Magyarországi Baptista Egyház, 2004. 342 p.

A szerző, aki a Texas állambeli Southwestern Baptist Theological Seminary egyháztörténeti professzora, bemutatja az anabaptizmus kialakulását, főbb személyiségeit, választ keres és ad a következő kérdésekre: kik voltak az anabaptisták: eretnekek, fanatikusok vagy szentek. Honnan ered a mozgalom? Milyen kapcsolatban volt a reformációval? Vajon az anabaptizmus a reformáció fejlődés egyik megkülönböztetett típusa? Mik voltak a mozgalom indítékai? Mit hittek Istenről, emberről, egyházzal, a keresztségről, a keresztyén életéről?

Az esztergomi Kolping Katolikus Szakiskola jubileumi évkönyve, 1994–2004. Szerk. Weisz Zsuzsanna. Esztergom: Kolping Katolikus Szakiskola, 2004. 58 p.

A kötet az esztergomi Kolping Katolikus Szakiskola első évkönyve, mely az iskola alapításának tizedik évfordulója alkalmából jelent meg. A névadó Adolf Kolping (1813–1865) kölni káplán volt.

Európa ezer éve: a középkor. Szerk. Klaniczay Gábor. Szerzők: Engel Pál, Granasztói György, Sággy Marianne, Sz. Jónás Ilona, Klaniczay Gábor, Magyar István Lénárd, Molnár Péter, Nagy Balázs, Niederhauser Emil, Sahin-Tóth Péter, Székely György. Bp.: Osiris, 2004. 2 db. (Osiris tankönyvek) 1. köt. 368 p., 2. köt. 584 p.

Jelen kötet nem a hagyományos értelemben vett egyetemi tankönyv. A kötet szerzői elsősorban azokat a témákat írták meg, amiket az elmúlt években oktattak. Az eredeti cél az volt, hogy a középkori Európa történetét ne az egyes országok történetének aggregátumaként mutassák be, hanem olyan átfogó meghatározottságok és struktúrák jegyében, amelyek Európa történetét egységbe fogták: a demográfia, a népvándorlás, a gazdaság, az egyházi szervezet, az egyházi és szerzetesi reformmozgalmak, a keresztes hadjáratok, az egyetemek, a reneszánsz és a humanizmus megjelenése. Mindezeket túl külön figyelmet szentelnek a középkori Európa különböző történeti régióira, s az azokban kialakuló sajátos fejlődési modellekre. A tankönyv hét fejezetben (I. A középkor kezdetei IV–VIII. század, II. A Karolingok Európája VIII–X. század, III. Európa az ezredforduló időszakában X–XI. század, IV. Európa expanziója XI–XII. század, V. A középkori civilizáció fénykora (a hosszú XIII. század), VI. Késő középkor XIV–XV. század, VII. Összegzés egy új expanzió kezdete, a fejlődés irányai) tárgyalja a korszakot, melyek nagyjából kronológiai szaka-

szokra bontják a középkor ezer évét. A könyvet bibliográfia, térképek, uralkodólisták és genealógiai táblázatok, részletes történeti kronológia és glosszárrium egészítik ki.

A Fébé Evangélikus Diakonissza Egyesület 80 éve képekben, 1924–2004 = Die Geschichte des Ungarischen Evangelischen Diakonissenvereins Phöbe in Bildern, 1924–2004. Összeáll. Fabiny Tibor és Madocsai Miklós. Budapest: Fébé Evangélikus Diakonissza Egyesület, 2004. 153 p.

Ferencz Anna: Hitből táplálkozva. Az 1674-es pozsonyi vértörvényszék elé idézett gömöri lelkészek és tanítók. Somorja: Méry Ratio, 2004. 125 p.

Funke, Fritz: Könyvismeret: könyvtörténeti áttekintés. Bp.: Osiris, 2004. 487 p. (Osiris kézikönyvek)

A szerző a könyv- és a könyvnyomtatás történetét öt fejezetben mutatja be: I. A könyv keletkezésének előfeltételei: az írás és az íráshordozók. II. Az írott könyv (A könyv társadalmi jelentősége, A könyv megjelenési formái, A középkori kéziratok, A kódexfestészet). III. A nyomtatott könyv előállítása. A könyvnyomtatás feltalálása és fejlődése. (A könyvnyomtatás feltalálása. A könyvnyomtatás elterjedése a 15. században, A könyvnyomtatás fejlődése a 16. századtól a 18. század végéig, A könyvgyártás iparosodása). IV. Könyvművészet: a nyomtatott könyv tervezése, kialakítása (Mi a könyvművészet?, Az ősnymtatványok tipográfiai megformálása, I. Miksa bibliofil vállalkozásai, Stílustörténeti áttekintés. A könyvművészet a reneszánsztól a szecesszióig, A könyvművészet mozgalmi, Az új könyvművészet Európa más országaiban, A könyvillusztrálás). V. A könyvkötés készítése és kialakítása (A kézi könyvkötés, Az iparosodott könyvkötészet és a kiadói kötés).

A Nyugat–Európában már hatszor kiadott könyv most először jelenik meg magyar nyelven.

Galambos Ferenc Iréneusz: Az egyházi év a magyar középkorban: a Megtestesülés és a Megváltás ünnepköre. Pannonhalma: Bencés Kiadó, 2004. 207 p. (Pannonhalmi füzetek, 51.)

A szerző céljának megfelelően a liturgikus évet tekinti át a magyar középkor hat évszázadán keresztül. I. a liturgikus év karácsonyi ünnepkörének magyarországi ünneplése, 2. húsvéti rész.

Galcsik Zsolt: Szécsény felekezeteinek egyházlátogatási jegyzőkönyvei, 1332–1950. Szécsény: Önkormányzat, 2004. 608 p., [28] t.

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek feltárása, nyilvántartása és kiadása egyszerre több történeti diszciplínának szolgált kimeríthetetlen dokumentum-bázist. A plébániák története mellett, az oktatás- és iskolatörténet, a könyvtárak és az olvasás történeti bemutatása, a tárgyi- és vallásos néprajz, az építészettörténet mind olyan részterület, amelynek kutatója nem kerülheti meg a canonica visitatiót. A XVIII. század első harmadától az állami és az egyházi szervek nagy hangsúlyt fektettek az ország anyagi és szellemi állapotának felmérésére. A kialakuló új egyházszervezeti rend is megkövetelte a plébániák és egyházi területek pontos ismeretét – természetesen azon túl, hogy a püspöki látogatás a beosztással járó kötelezettség is volt. A kötetben négy felekezet vizitációi kerülnek közlésre: katolikus (1332–1950), evangélikus (1607–1928), református (1912), izraelita (1900–1933).

Granasztói György: A barokk győzelme Nagyszombatban: tér és társadalom, 1579–1711. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 141 p.

Nagyszombat esetében a történésznek az a tény jelentett egyedülálló esélyt – írja a szerző –, hogy az adójegyzékeket hosszú időn keresztül, változatlan szempontok alapján és hasonló részletességgel készítették el. A középkori és kora újkori Európa városaiból alig ismert hasonló folyamatosság. A nagyszombati adójegyzékeknél alkalmazott egyedülálló eljárás különleges adottság és szerencse a mai kutatás számára. Nagyszombatban gyakorlatilag szociológiai kérdőívek ké-

szültek 1579 és 1711 között. Ez a tanulmány a város területének változását tekinti az elbeszélés formájának. A terület változásán keresztül mondja el a város történetét, s ezért kapnak különleges szerepet a térképek.

Gránitz Miklós: A magyar történelem nagymúltú templomai: Gránitz Miklós fotóművész kiállítása = Churches of the Hungarian history: exhibition of Miklós Gránitz photoartist. Szöveg Pogány Gábor. Dorog: Novoprint, 2004. 29 p.

Halk, Jozef: A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában. Doktori disszertáció 1999. Szent Kereszt Pápai Egyetem Teológiai Kar. Esztergom–Piliscsaba: PPKE BTK Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport, 2004. 205 p. (Pons Strigoninesis. Studia 3.)

A munka elsősorban a Katolikus Akció kérdésében tanúsított különböző magatartások vizsgálatával foglalkozik: a kommunisták magatartásával az egyházzal, illetve a katolikus hierarchia magatartásával a kommunista hatalommal szemben, valamint a papság és a hívek viszonyával a megrágalmazott hierarchiához és az államhoz, illetve a Szentszékhez. A kötet főbb fejezetei: 1. A csehországi és szlovákiai főpapság. A kommunista rendszer kísérletei az egyház szolgátságba taszítására az 1945–49-es években. 2. A szakadás Katolikus Akció szervezetének, hitéletének és személyi állományának megtervezése. 3. A Katolikus Akció megalapítása, kiközösítése és eltűnése.

Az Istenszülő csodatévő Ahtirkai ikonja a miskolci orthodox templomban = The miraculous Akhtyrka Icon of the Mother of God in the Miskolc orthodox church. Szerk. Kárpáti László. Miskolc: Miskolci Orthodox Múzeumért Alapítvány, 2004. 27 p.

Jáni János: A Somogy-Zalai Evangélikus Egyházmegye és gyülekezeteinek története. Kaposvár: Somogy-Zalai Evangélikus Egyházmegye, 2004. 359 p.

A katolikus egyház évszázadai: a kaposvári egyháztörténeti konferencia előadásai. Szerk. Jávorszki András. Kaposvár: Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar, 2004. 60 p.

Laubier, Guillaume de-Bosser, Jacques: A világ legszebb könyvtárai. Szerk. Bánki Judit. Magyarországi fotók: Hapák József. Bp.: Korona Kiadó, 2004. 279 p.

A gyönyörű fényképekkel illusztrált kötet harminc könyvtárat mutat be a világ bibliotékái közül rövid történeti ismertetésekkel: Ausztria: Bécs: Osztrák Nemzeti Könyvtár, Admont: a bencés apátság könyvtára; Németország: Ulm: a weblingeni monostor könyvtára, Metten: a Szent Mihály bencés apátság könyvtára, Weimar: Anna Amália Hercegnő Könyvtár; Olaszország: Róma: Vatikáni Könyvtár, Firenze: Riccardiana Könyvtár. Franciaország: Párizs: Mazarin Könyvtár, a Francia Tudományos Akadémia Könyvtára, Szenátusi Könyvtár, Chantilly: Aumale herceg könyvtárszobái; Svájc: Szentgallen: Apátsági Könyvtár; Egyesült Királyság: Oxford: Bodley Könyvtár, Cambridge: a Wren-féle Trinity College könyvtára, Manchester: John Rylands Könyvtár; Írország: Dublin: a Trinity College könyvtára; Cseh Köztársaság: Prága: Cseh Nemzeti Könyvtár; Spanyolország: San Lorenzo del Escorial: a királyi monostor könyvtára; Portugália: Mafra: a nemzeti palota könyvtára; Amerikai Egyesült Államok: Boston: Athenaeum, Washington D. C.: Kongresszusi Könyvtár, New York: New York-i Közkönyvtár; Oroszország: Szentpétervár: Orosz Nemzeti Könyvtár; Magyarország: Pannonhalma: a bencés apátság könyvtára, Sárospatak: a református kollégium könyvtára, Debrecen: a református kollégium könyvtára, Keszthely: Helikon Könyvtár, Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

Magyar Művelődéstörténeti Lexikon II: középkor és kora újkor: Calcagnini–Falkoner. Főszerk. Kószevgy Péter. Bp.: Balassi Kiadó, 2004. 495 p.

A MAMŰL a magyar középkornak és a kora újkorának, 19. századi kifejezéssel a régiségnek lelikona, az első magyar művelődéstörténeti lexikon. A kötet összeállítói szerint a művelődéstörténet a szaktudományok által kihatott tudományselekt (irodalomtörténet, művészettörténet, zenetörténet, jogtörténet, nyelvtörténet, filozófiatörténet, orvoslástörténet, ipar- és mezőgazdaságtörténet, pénztörténet stb.) együttes, komplex vizsgálata. A lexikon néhány címszava: Calepinus-szótár, cenzúra, cigányok, ciszterciek, ciszterci könyvtárak, Collegium Christi, Corvina könyvtár, Czeh-kódex, csíksomlyói ferences nyomda, csizió, Dávid Ferenc, domonkosok, egri Főegyházmegei Könyvtár, egyetem, egyetemi könyvtárak, egyházi zeneélet a középkorban, egyszarvú, erdélyi fejedelmi udvar, Érdy-kódex, ereklyetisztelet, az esztergomi érseki palota falkepei, étkezés, evangélikus liceumok, evangélista szimbólumok, fajansz.

Mariazell és Magyarország: 650 év vallási kapcsolatai. A „Magna Mater Austriae et Magna Domina Hungarorum” nemzetközi konferencia előadásai, Esztergom (2002. május 6–9.) és Mariazell (2002. június 3–6.). Szerk. Walter Brunner, Helmut Eberhart, Fazekas István, Gálffy Zsuzsanna, Elke Hammer-Luza, Hegedűs András. Esztergom–Graz, 2003. (Strigonium Antiquum VI.) 220 p.

(Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchiv Band 30.)

2002-ben Mariazell és Esztergom testvérvárosi kapcsolatot létesített egymással. Ez az esemény nemcsak a szokásos ünnepekre adott alkalmat, hanem lehetőséget nyújtott a két város történelmének és kultúrájának tudományos összehasonlítására is, különösen a híres zárandokhely, Mariazell, Magyarország és az egykori magyar királyi házzal való sokrétű történelmi kapcsolatának elemzésére. A kötet tartalma: I. Mariazell mint zárandokhely: *Walter Brunner*: Szemlévények Mariazell történetéből; *P. Benedikt Plank*: Mariazell és St. Lambrecht. Egy mozgalmas kapcsolat története. *Helmut Eberhardt*: A mariazei zárandokhely története és jelentősége. *Peter Wiesflecker*: A Habsburgok és Mariazell. *Heidelinde Fell*: A mariazei Miasszonyunk zárandoktemplom építéstörténetének és berendezésének rövid áttekintése. *Gerhard Jaritz*: A mariazei nagy csodaoltár avagy a Szűzanya „mindenhatóságának” jele. II. Mariazell és Magyarország: *Barna Gábor*: Mariazell és a magyar zárandoklatok; *Szovák Kornél*: Nagy Lajos király és Mariazell; *Prokopp Mária*: Nagy Lajos magyar király (1342–1382) művészetpártolása Mariazellben; *S.E. Mons. Ladocsi Gáspár*: Mariazell és az esztergomi érsekek; *Fazekas István*: Mariazell és a magyar nemesség a barokk korban; *P. Bánhegyi Miksa*: Mariazell és Celldömölk; *Kovács József László*: „Ekkor megígérte, hogy Máriacellbe zárandokol...” A magyarországi németiség zárandoklatjai Mariazellbe a középkortól napjainkig. III. Esztergom – Magyarország egyházi központja: *Horváth István*: Esztergom a középkorban. *Hegedűs András*: „Caput, Mater et Magistra” Az esztergomi érsekek szerepe a magyar állam és egyház ezeréves történelmében; *Beke Margit*: Mindszenty József esztergomi érsek, bíboros fáradozása az európai kapcsolatok kiépítéséért 1945–1948 között és kapcsolata Mariazellel. IV. A zárandoklat – szakrális és profán szempontok: *Tóth Sándor*: Búcsújárások (zárandokhelyek) a magyar irodalomban; *Karl M. Woschitz*: Homo Viator Religiosus. Úton a szakrális felé; *Josef Weismayer*: A zárandoklat mint a keresztény élet metaforája. A zárandoklat jelenségének teológiai és spirituális szempontjai; *Leopold Neuhold*: Ember az úton. A vallásosság tapasztalati dimenziója; *Gabriele Ponisch*: „Vessel-Rituality” – Cselekmény és élmény a jelenkori zárandoklatokon; *Christoph Daxelmüller*: Mária és Diana hercegnő – Tradíció és világi vassásosság.

A kötet két nyelven, magyarul és németül is megjelent.

Mariazell és Magyarország: egy zarándokhely emlékezete: vezető a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának kiállításához, 2004. május 28–szeptember 12. A kiállítást rend. és a vezetőt ... szerk. Farbaký Péter, Prékopa Ágnes és Serfözö Szabolcs. Bp.: Budapesti Történeti Múzeum, 2004. 35 p.

Budapest egyik legnagyobb barokk épületét, az egykori trinitárius kolostort több mint 250 éves fennállása során sokféle célra használták, volt laktanya, katonai ispotály és hadiraktár is, majd a 20. század eleji tulajdonosa kastélyként állította helyre. 1935-ös végrendeletében a fővárosra hagyta. A kiállítás a Zichy család támogatásával 1745–1760 között emelt épület legkorábbi történetéig, a trinitárius kolostor és templom alapításáig vezet vissza. Az alapítás és a hely elnevezése (Kiscell, régi német nevén: Klein-Mariazell) szorosan összefügg a Mária-tisztelet és a zarándoklatok történetével. „Kis Máriacell ugyanis a 18. században búcsújáráhely volt, a kolostor templomában a felső-stájerországi Mariazell kegyszobrának másolatát őrizték és tisztelték. 1783-ban II. József rendeletének értelmében a trinitáriusok kiscelli konventje is megszűnt. A kolostor felszerelését a kincstár elárverezte, s az állam magát az épületet is birtokba vette. A templom barokk díszítése már a 18. században elpusztult. Az egykori zarándoktemplom ma a Kiscelli Múzeum templomtereként ismert. A templomtérben rendezett kiállítás Kiscell barokk kori történetét, s ennek kapcsán a celli Szűzanya magyarországi tiszteletét mutatja be a zarándoklatokhoz kapcsolódó tárgyi emlékek segítségével.

Markus, Robert A.: Nagy Szent Gergely és kora. Bp.: Paulus Hungarus-Kairosz Kiadó, 2004. 308 p. (Catena. Monográfiák 5.)

A szerző könyvében Nagy Szent Gergely arcképét igyekezett történelmi keretbe illeszteni. Ahhoz, hogy megértsük Gergely munkásságát, mindkét világot alaposan fel kell térképezni: a társadalmi valóságot, melyben élt, és a szellemi, képzeletbeli világot, amelyet kialakított magának. Ezért lett a kötet címe a Nagy Szent Gergely és kora. Gergely rövid életrajzának felvázolása után intellektuális és szellemi világának legfontosabb mérföldköveit mutatja be. Szellemissége a latin egyházatyák hagyományába illesztve érthető meg igazán: ez gondolkodásának éltető háttere. Célja, hogy a pápára jellemző, vagy általa sokat emlegetett gondolatokból szeretné leszűrni, hogyan vélekedett az őt legmélyebben foglalkoztató dolgokról. A kötet az elismert, magyar származású angol kutató műve Nagy Szent Gergely halálának ezernégyszázadik évfordulójára jelent meg.

Molnár Antal: Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez. Bp.: METEM, 2004. 189 p. (METEM-könyvek 45.)

A kötet a METEM által kiadott sorozat harmadik kötete, amely egy több éves kutatási terv jegyében a hódolt Magyarország katolikus egyházi intézményrendszerének történetét mutatja be. A török megszállta országrész magyar világi intézményeinek (állami és földesúri adóztatás és birtokigazgatás, nemesi egyházmegye, mezővárosi és falusi önkormányzatok, parasztvármegye) működését kutatók generáció vizsgálták, az egyházi struktúrára viszont sokkal kevesebb figyelem jutott. A szerző egyháztörténeti terepvizsgálatainak ez a kötete az Alföld középső és keleti részének katolikus egyházi intézményrendszerét mutatja be: a kalocsai érsekség, a váci és a váradi püspökség, illetve az alföldi katolicizmus egyik legfontosabb központja, Kecskemét török kori egyházi historiájával ismerteti meg az olvasót. A török uralom alá került országrészek közül leginkább az Alföld viszonyait ismerjük, ennek ellenére a katolikus egyház alföldi működésének bemutatása számos újdonsággal szolgál a téma kutatói számára.

Örömben és bánatban csendesen: tanulmányok a 350 éves Tatai Egyházmegyéről. Összeáll. Szabó Előd, szerk. Zsengellér József. Pápa: Pápai Református Teológiai Akadémia, 2004. 136, [13] p. (Pápai eperfa könyvek, 11.)

A kötet egy nagyobb munka előkészülete. Az egyházmegye 350 éves jubileuma alkalmából megjelentett kiadvány előkészítő jellegű. A kötet tartalma: *Jakab Bálint*: Változó idők, változó emberek. A Tatai/Komáromi Református Egyházmegye 1949–58 között; *Szabó Előd*: A Pápai Tudományos Gyűjtemény irodalma a Tatai Református Egyházmegye gyülekezeteiről; *Gerecsei*

Zsolt: Nyomtatott és kéziratos gyülekezettörténeti munkák a tatai egyházmegyében; *Ifj. Márkus Mihály*: Díjlevelek; *Szabó Előd*: A Tatai Református Egyházmegye területi változásai; *ifj. Kúti József*: Térképek a Tatai Református Egyházmegye történetéből.

Örvendezz, királyi város...”: a Szűz Mária-prépostság és temploma = “Rejoice, royal city...”: the provostry and church of the Virgin Mary. Szerk. Cserményi Vajk, Lakat Erika, Szívósné Csorba Erzsébet. Tanulm. Bartos György et al. Székesfehérvár: Szent István Király Múzeum, 2004. 44 p. (A Szent István Király Múzeum közleményei D. sorozat, 290.)

Péter Katalin: A reformáció: kényszer vagy választás? Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004. 124 p. (Európai iskola)

A könyvben a történeti Magyarországon végbement reformációról van szó. A reformáció forradalom jellegét Magyarországon nem lehet keresni. 1514 után itt nem volt nagy erőt felvonulató társadalmi mozgalom. Kiváló, nagy műveltségű értelmiségiek léptek fel Luther Márton tanításaira hivatkozva, és ugyancsak művelt, s nagy hatalmat birtokló urak támogatták őket. A kérdés az, ki kezdeményezett. Az elit lépett fel az egyszerű ember tudásával szemben, vagy az utóbbi igényelt új tudást: A hatalom nem az ő kezében volt, viszont nagyobb részt kapott belőle a reformációval – vagy a korábbinál kiszolgáltatottabbá vált a reformáció során a „szegény közég”. Töprengései időhatárát 1444–1590 között helyezte el. 1590 a Vizsolyi Biblia megjelenésének a dátuma. A teljes bibliafordítás a reformáció munkásainak legnagyobb szellemi teljesítménye. A Károlyi Gáspár fogalmazásában fennmaradt szöveg máig ható érvénnyel fektette le a magyar nyelv normáit.

Rác Piusz: Ferencesek az ország nyugati részén. Zalaegerszeg: Szűz Máriáról Nevezett Ferences Rendtartomány, 2004. 251, [4] p. (Ferences írárok)

Karácsonyi János rendtörténete (1923–1924) óta nem született hasonló jellegű monográfia a ferencesek magyarországi történetéről – igaz, a szerző csak a mariánus rendtartomány történetét tekinti: I. Általános rendtörténet. II. A provincia tevékenysége a századok folyamán: hazafias és szociális tevékenység, irodalmi és művelődési tevékenység: kódex-irodalom, rendtörténeti- lelki- és imakönyvek, a könyvtárak szerepe, lelkipásztori és térítő tevékenység. III. Ferences iskolák. IV. Századunk: a tartományok új felosztása, a rendek működésének megvonása 1950, fegyelmi élet a 20. század első felében. V. Az új élet megindulása 1989. VI. Elöljárók és megbízottak a rend vezetésében. VII. Provinciánk szokásaiból: Liturgikus szokások a tartomány életében. VIII. A Mariana Provincia volt és jelenlegi kolostorainak (44) rövid története. IX. Függelék: pl. misszióból írt levelek, a generális és a provinciális levelezése a malackai reform idejéből, pecsétlenyomatok.

Rajki Zoltán: Egy amerikai lelkész magyarországi missziója. John Friederick Huenergardt élete és korának adventizmusa. Bp.: Lucidus Kiadó, 2004. 183 p. (Kisebbségkutatás könyvek)

Magyarország lakosságának vallási összetételében a 19. század második felében új protestáns felekezetek megjelenése hozott változást. Előbb a nazarénus, majd a baptista, a század legvégétől pedig a Heted Napi Adventista misszió híveinek száma növekedett. A nazarénusok és a baptisták első évtizedeinek történetét, ha nem is minden részletében, de viszonylag jól föltárta a kutatás, az adventistákét azonban mindeddig kevésbé – annak ellenére, hogy az előző kettőnél tudatosabban és szervezettebben terjesztették hitüket. Ez a könyv a történetkutatók adósságából szeretne törleszteni. Központi alakja John Friederick Huenergardt (1875–1955). Az volt a feladata, hogy irányítsa Magyarországon az adventista missziót és segítse azt személyes térítő munkával.

A reformáció útja Szatmár-Beregben. Fotó Hapák József. [Budapest]: Mo. Ref. Egyh., [2004]. [36] p. (Európai utak)

Rufinus, Tyrranius: Az egyiptomi szerzetesek története. Ford. bev. és jegyz. Pataki Elvira. Piliscsaba: PPKE BTK, 2004. 137 p.

Az egyiptomi szerzetesközösségek és remeték életét zarándokút keretében bemutató *Historia monachorum* címen fennmaradt, görögből latinra fordított elbeszélés-gyűjtemény a kereszténység történetének, az aszketikus mozgalmak kialakulásának fontos dokumentuma, emellett a laikus hívők erkölcsnemesítő olvasmányául szánt, művészi igénnyel megformált irodalmi alkotás. Elbeszéléseinek célja az aszkézis révén a földi életből a matériát mind teljesebben kizáró, a követező emberi természetén túllépő, a lélekké átlényegülő, a kegyelmi állapot jegyeit magukon viselő remeték és szerzetesek példaképi állítása, melyet értékes adalékként a világi közösség kötelességében megélhető szentségi élet bemutatása egészíti ki. A szerzetesség ideáljának nyugati terjesztői között mindenekelőtt Cassianus, Szent Jeromos és Rufinus játszott kiemelkedő szerepet.

Samay László: A Faddi Római Katolikus Egyházközség krónikája. Fadd: Római Katolikus Plébániahivatal, 2004. 67 p.

Sáros András: A jászberényi ferences templom története. Szerk. Sáros László. Jászberény: KÉSZ Jászberényi Csoportja, 2004. 83 p. (KÉSZ könyvek, 2.)

A műemlékek iránti nagy érdeklődés tette szükségessé ezen kötet kiadását, melynek gerincét Szántó Konrád műve (A jászberényi ferences templom története) adja, azzal a változással, hogy az újabb kiadvány tartalmazza a legújabb kutatások adatait is. A munka elsősorban ismeretterjesztő cél szolgál – írja a szerző, a városba látogató érdeklődőknek szánja a színes fényképekkel gazdagon illusztrált szép kiadványt.

Sperlágh Sándor: Középkori templomos könyv. Bp.: Panoráma, 2004. 129 p.

A könyvben hatvanegy magyar, magyarországi középkori templom, illetve kápolna szerepel. A végső kiválasztást a fotogenitás vezérelte. Továbbá szelekciós elvként érvényesült a csak nagyon szűk körben ismert, más hasonló művekben nem feldolgozott kis „templom-gyöngyszemek” előtérbe állítása, amilyenek pl. Szenyér, Hévizgyök. Zubogy, Csenger vagy Kisszekeres templomai. A középkori templomok bemutatása a helységek alfabetikus sorrendjét követi. A hozzájuk fűzött ismertető szövegek elsősorban az építészeti, stílusbeli sajátosságokat foglalják össze röviden.

Stockinger Artúr: Puszták plébánosa. Emlékkönyv. Bp.-Nagydorog: Magyar Almanach, 2004. 112 p.

Szabó András: A késő humanizmus irodalma Sárospatakon, 1558–1598. Debrecen: Hernád, 2004. 133 p. (Nemzet, egyház, művelődés 1.)

Szabó András jelen kötete az 1990-re összeállt kandidátusi értekezés átdolgozott szövege, amely azonban jegyzeteiben sokkal több annál: a szerző hozzáírta a tizenöt év alatt megjelent szakirodalmakat. A kötet továbbra is igen hasznos, és a szélesebb közönség is megismerkedhet a sárospataki iskola 16. századi szellemi képével. A kötet fejezetei: Késő humanizmus. Egy irodalomtörténeti korszakmegjelölés háttéréről, A protestáns humanista iskola, A sárospataki protestáns iskola kezdetei, Tanárok, diákok és prédikátorok Sárospatakon: 1558–1600, I. Melanchthon tanítványai: 1558–1576. II. Humanisták és teológusok: 1576–1598, Sárospatak a korabeli Magyarországon és Európában. A humanista levéltől az orációig, A latin nyelvű alkalmi vers, Nyelvtudomány latinul és magyarul. Az orvoslás és a természettudományok, Történetírás, jog, filológia, Vitairat és enciklopédikus teológia, Az iskola diákságának társadalmi összetétele. Függelék: Tanárok, diákok és lelkészek Sárospatakon.

Török József: A tizennegyedik század magyar egyháztörténete. Bp.: Mikes Kiadó, 2004. 239 p. (Keresztény századok)

A szerző szerint talán aránytalanul tűnhet, hogy a 14. század keretében belül kiemelten foglalkozik a szerzetesi közössége bemutatásával – de nem véletlenül teszi ezt. A pálos rend magyar és esztergomi liturgikus hagyományt őrző volta miatt érdemelte ki a nagyobb terjedelmet. A karthauzi rend viszonylagos nem ismertsége miatt részesült bővebb bemutatásban, s főként mert négy monostora lelki fellelő volt. Az Egyháznak létezik lelkeségi és kegyelmi történelme is, ami e rendnél érzékelhető a leginkább. A johannita lovagok pedig a nemzetközi szakirodalom révén más országokban ismertebbek, mint a hazai történelmi köztudatban. Bemutatásra kerülnek még természetesen a régi szerzetesrendek (bencések, premonstreiek, ciszterciek) és a koldulórendek is.

Tusor Péter: A barokk pápaság, 1600–1700. Bp.: Gondolat, 2004. 386 p.

A barokk pápaság az európai történelem egyik legizgalmasabb periódusában „játszódik”, melyet hol az ellenreformáció, hol a katolikus reformáció, illetve a katolikus reform, hol pedig együttesen az ellenreformáció és a katolikus reform korának szokás nevezni. Azonban az újabb kutatások eredményeinek köszönhetően a reformáció *versus* ellenreformáció-katolikus reform paradigmán túllépve már sokkal inkább arról beszélhetünk, hogy a kora újkori Európa társadalmi és kulturális változásainak kihívására, azok megoldására összesen öt jelentősebb, bár különféle típusú, mégis azonos irányba mutató és történetileg egyenrangú válasz született: az evangélikus (lutheri), az anglikán, a református (kálvini), az unitárius és a katolikus. A barokk pápaság ez utóbbi centrumába vezeti be az olvasót. Közvetlen és közvetett interpretációja végső soron azon probléma bemutatására irányul, hogy a 16. század második felében páratlan modernizációt felmutató katolicizmus központi intézményrendszere miért indult mégis hanyatlásnak a következő évszázad évtizedeiben. Tágabb értelmezésben a pápaság modelljén keresztül azt kívánja bemutatni, hogy miként feszítette szét az állam, a társadalom, a tudomány és a kultúra fejlődése az őket jószerével új és sok esetben mindmáig kontinuus alapokon megteremtő konfeszionális kereteket.

Öt fő terület vizsgálatának keresztmetszetéből érthetjük meg a pápaság korabeli történetét: 1. a Szentszék és az európai politika; 2. az Egyházi Állam gazdasági, társadalmi és pénzügyi viszonyai; 3. szorosan ide kapcsolódva, de mégis önállóan a nepotizmus problémája; 4. a pápai döntéshozatali szisztéma felépítése és működése; 5. egyházkormányzat és egyházpolitika, vagyis Róma és a fontosabb (francia, spanyol, német) részegyházak viszonya, tágabb értelmezésben a világegység irányításának kérdésköre. Az 1600–1700 közötti mozgalmas évszázad önálló és kompakt vizsgálatát az teszi indokolttá, hogy a Szentszék politikai szerepének és lehetőségeinek beszűkülése, a gazdasági és társadalmi viszonyok megmerevedése, a hivatali rendszer túlbürokratizálódása, a katolikus reform megtorpanása és a kiformálódó barokk pápaság számos más, ekkor túlsúlyra jutó jellemzője ezt a periódust világosan elkülönítette a korábbi évszázadtól.

Tusor Péter: Magyar történeti kutatások a Vatikánban. Bp.–Róma: Gondolat, 2005. 229 p. (Collectanea Vaticana Hungariae. Classis I, Vol. 1.)

Egy magyarországi tudományos intézményi bázis hiányában a vatikáni magyar kutatások ügye sem most, sem pedig az elkövetkező száz évben megint csak nem lesz sikertörténet. Elegendetlenül szükség van egy olyan, a Fraknoi-intézettel szorosan együttműködő hazai intézményre, amely megteremti a római forrásanyag feldolgozásának szakmai kereteit. Azaz 1. kellő áttekintéssel rendelkezik a lelőhelyekről, figyelemmel követi a nemzetközi szakirodalmat és biztosítja a szükséges művek itthoni hozzáférhetőségét; 2. a folyamatosság megőrzése érdekében gondoskodik az utánpótlás kineveléséről; 3. megteremti a kéziratban maradt régi és a születő, születendő újabb eredmények megfelelő formában történő közzétételének feltételeit. Valamennyi szempont egyaránt fontos és megvalósításuk hosszú évek építőmunkáját igényli – olvashatjuk a szerző gondolatait, aki kötete első részében áttekinti a vatikáni magyar kutatásokat, majd közli a magyar kutatók vatikáni hagyatékait (33 dokumentum).

A vallomás szavai: Pátimókkha: a korai buddhizmus szerzetesi szabályzata. A Tan Kapuja Buddhista Főiskola. 2. kiad. Budapest: A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, 2004. 103 p.

Az ételteknek és az ezekből fakadó rendszabályoknak igen fontos szerep jut a Buddha által hirdetett megvilágosodási úton. Ő maga nevezi a rendszabályokat és a tanításokat azon két pillérnek, amelyekre a szerzeteseknek a szellemi úton támaszkodniuk kell. E kettő nem választható szét, hiszen a rendszabályok és előírások a tanítás szelleméből nyerik értelmüket. A tanítás célja az ember felszabadítása és hamis énségének kioltása, ezért az előírások és a hétköznapi cselekvések is mind ennek a célnak a szolgálatában állnak. A szerzeteseknek az élet minden területén megnyilvánuló sajátos életmódja a mindig változó körülményeknek megfelelően, fokozatosan alakult ki. Általában maga a szerzetesi életmód hozta felszínre az újabb, megoldásra váró problémákat, melyekre a Buddha a Tan szellemének megfelelő megoldást adott.

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK 2005

Barbier, Frédéric: A könyv története. Bp.: Osiris Kiadó, 2005. 400 p. (Osiris kézikönyvek)

„A nyomtatott és kéziratos könyv története a mai francia történetírás egyik legígéretesebb kutatási területe. A könyvtörténet a kultúrtörténet részét képezi, kutatóinak ugyanakkor komoly interdiszciplináris felkészültséggel is kell rendelkezniük, hiszen választott tárgyuk számos pontos érintkezik a gazdaság-, a technika-, a társadalom- és a politikátörténettel is. A könyvtörténet a történetírás azon területe, amelyben az utóbbi húsz év során a legtöbb eredményes kísérlet történt az összehasonlító szemlélet és módszer működtetésére. Az új évezred kezdetén két okból is különösen nagy figyelmet kell fordítani a könyv és az írásbeliség történetének feltáró-elemző jellegű vizsgálatára. A könyvtörténeti kutatások hozzásegítettek bennünket ahhoz, hogy új perspektívából lássuk a média jelenkori forradalmát: az írásbeliség története szolgáltatja a kulcsot a legújabb médiumok működésének megértéséhez. Jelen kötet nemcsak a kutatások eredményeiről, hanem azok módszertanáról és nehézségeiről is beszámol. A szerző a könyvtörténet egyik legnagyobb francia művelője.

Galla Ferenc: Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században. Sajtó alá rend. Fazekas István. Bp.–Róma: Gondolat, 2005. 404 p. (Collectanea Vaticana Hungariae. Classis I, Vol. 2.)

Az 1622-ben alapított római missziós főhatóság, a Sacra Congregatio de Propaganda Fide kitűzött céljai között a pogány misszió szervezése és irányítása mellett a diaszpórában élő katolikusok lelki gondozása, illetve a protestáns és ortodox keresztények megtérítése is szerepelt. E célkitűzések miatt a török támadás nyomán három részre szakadt kora újkori Magyarország mindhárom része is a Propaganda Kongregáció működési területének számított. A katolikus egyházszervezet felbomlása, a felszentelt püspökök kevés száma indokolta, hogy a török által meghódított területeken is működő két ferences rendtartomány, a mariánus és a szalvatoriánus is különleges felhatalmazásokat próbáljon szerezni Rómából. A magyar ferences rendtartományok és a Propaganda között szorosabb kapcsolathoz vezetett, hogy mindkét tartomány megújulásában nagy szerepet játszottak az olasz szerzetesek, akik a Kongregáció nyújtotta lehetőségekkel magyar rendtársaiknál jobban tisztában voltak.

Galla Ferenc (1888–1977) munkáinak egy része kéziratban maradt, ezek a Magyar Országos Levéltárban vannak. Kiadatlan tanulmányai oly értékeket jelentenek, amelyek mindenképpen kiadásra méltóak. Ennek tudatában járt el Fazekas István, amikor a kötet sajtó alá rendezését elvállalta.

Mezőváros, reformáció és irodalom: (16–18. század). Szerk. Szabó András. Bp.: Universitas, 2005. 236 p. (Historia Litteraria 18.)

A kötet a 2001-ben Nagykőrösön rendezett régi magyar irodalmi konferencia tanulmányait adja közre: *Erdélyi Gabriella*: Obszerváns és protestáns reform: a közösség és a földesúr hitváltása (Esettanulmány). *Csepregi Zoltán*: A mezőváros és a földesúr diskurzusa vallási kérdésekben Brandenburgi György kelet-magyarországi és felső-sziléziai uradalmában 1523–1543. *Bessenyei József*: Enyingi Török Bálint és a reformáció (Pápa mezőváros reformációjának kezdetei). *Szabó András*: Reformáció Északkelet-Magyarországon: meggondolkodtató esetek. *Amadeo Di Francesco*: Gondolatok a 16. századi magyar zsoltárparafrázisok és bibliai históriák új értelmezéséhez. *Oláh Szabolcs*: A hívő ember képe és a lelkipásztori felügyelet nyelve Melius Péter igehirdetésében. *Balázs Mihály*: Karádi Pál Simándon. *Ács Pál*: Sásvár bég históriája. *Historia cladis Turcicae ad Naduduar, 1580. J. Újváry Zsuzsanna*: Egy hajdanvolt mezővárosi polgárcsalád, a mezőszegedi Szegedi család házassági-társadalmi kapcsolatai a 16–17. században. *Nagy Levente*: Főúri és értelmiségi reformáció egy idegen példa alapján: az erdélyi román reformáció. *Tusor Péter*: A katolikus felekezet-szervezés problémái az 1630–1640-es évek fordulóján (Egy Rómába írt egri püspöki jelentés alapján). *Kovács József László*: A „törökös” Simándi Bodó Mihály. *Heltai János*: Geleji Katona István mint udvari prédikátor. *Petróczi Éva*: Sion várai. A mezővárosok szerepe a magyar puritán irodalom keletkezésében és befogadásában. *Csorba Dávid*: „Bánkódó lélek” és mezővárosi társadalom: id. Köleséri Sámuel prédikációi. *Bagi Zoltán*: Szentés város református közössége a 18. században a Béládi István, Gál István és a Kiss Bálint által írt eklézsiatörténet alapján. *Novák László Ferenc*: Nagykőrös mezőváros, különös tekintettel a 17–18. századi írásbeliségre. *H. Kakucska Mária*: Mezővárosok a magyar irodalomban, avagy Arany János és Orczy Lőrinc.

Molnár Antal: Mezőváros és katolicizmus: Katolikus egyház az egri püspökség hódolt-sági területein a 17. században. Bp.: METEM, 2005. 322 p. (METEM-könyvek 49.)

A kötet a hódolt Magyarország katolikus egyházi intézményeit és azok működését tárgyaló sorozat negyedik kötete. A szerző egy, a korábbiaknál sokkal jobb forrásadottságú régiót mutat be. Az egri egyházmegye török uralom alá került területei: Borsod megye déli fele, Heves megye és a Jászság településeinek nagy része, Gyöngyös központtal katolikus maradt a török hódítást követő évtizedekben is. A ferences rend folyamatosan biztosította a szerzetesek utánpótlását a mezőváros kolostorában, a 17. században az egri püspökök kitartó munkájának köszönhetően helyreállt a plébániahálózat, és 1634-ben megnyílt a jezsuiták gyöngyösi középiskolája is. A gyöngyösi egyházi intézményeknek bőséges levéltári forrásanyag maradt ránk, ennek segítségével választ kereshetünk a katolikus egyházi intézmények működésére. A gyöngyösi példa mindenekelőtt arra világít rá a korábbinál hangsúlyosabban, hogy a katolikus és a protestáns felekezetközvetítés a legtöbb esetben valóban párhuzamos jelenségeket eredményezett. A gyöngyösi katolikus intézmények vallási és művelődési kínálata egészen bizonyosan nem maradt el az alföldi református mezővárosok lehetőségeitől.

A Nagyvárad Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya I.: ősnymtatványok, XVI. századi nyomtatványok, régi magyar könyvtár: katalógus. Összeáll. Emödi András. Bp.: Akadémiai Kiadó–Egyházmegyei Könyvtár-Országos Széchényi Könyvtár, 2005. 295 p. (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei 1.)

A kötet a Nagyvárad Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtárban őrzött régi könyvállomány legértékesebb részeinek katalógusszerű bemutatására vállalkozik. Ezzel a kötettel egy új sorozat indult el, melynek egyes darabjai a könyvtár teljes, 1801 előtt nyomtatott állományát tárják fel. Mostani elnevezésével és könyvállományával a könyvtár több, az egyházmegye területén létező könyvgyűjtemény teljes és esetenként csak részleges összevonásával jött létre 1998-ban, gyűjtőkönyvtárként. Állományának gerincét a püspöki és szemináriumi könyvgyűjtemények, illetve a nagy részben érintetlen káptalani állomány alkotják. Az összeállítás az Egyházmegyei Könyvtár összetételének jelen állapotát rögzíti, s nem célja az utóbbi évtizedekben az egyes rész-

állományok államosított vagy elpusztult (részben ismert), a katalógushoz kapcsolódó tételeinek számbavétele. Jelen katalógus jegyzékbe foglalja az egyházmegye területén fellelhető összes ősnymotatványt, antikvát, RMK-kötetet, ugyanis ezen könyvek zömét megőrzésre az Egyházmegyei Könyvtárban lett elhelyezve.

Vadászi Erzsébet–Zombori István: A Szegedi Püspöki Palota. Megjelent a püspökség alapításának 975. a püspöki palota és a székesegyház átadásának 75. évfordulója alkalmából. Szeged: Szeged–Csanádi Püspökség, 2005. 96 p.

Az igényes, szép kivitelű kötet két tanulmányban mutatja be a Szegedi Egyházi Központot: *Zombori István: A Szegedi Egyházi Központ létrejötte 1923–1930. Vadász Erzsébet: Rerrich Béla és a Szeged-Csanádi Püspöki Palota.* A csanádi püspökség története az újrakezdekések története. A Gellért püspök által alapított püspöki székhely időről időre áldozatul esett a támadásoknak, és mindig újabb építkezésre volt szükség. A 13. század első fele a tatárpusztítás, majd a török támadások, 1514-ben Dózsa serege, végül a török 1551-ben bevette a püspöki székhelyet. 1686-ban a török kiűzése után Szeged lett az ideiglenes püspöki székhely. A szegedi „ideiglenes” állomás 1734-ben szűnt meg, ekkor költözött Temesvárra a Csanádi püspökség. A trianoni békeszerződés után új helyzet állt elő. Temesvár immár a román állam városa volt – az 1911-től a csanádi püspökséget betöltő Glattfelder Gyulának 1923-ban el kellett hagyni az országot. Szegedre jött, s a püspökséget felvirágoztatta. Nagy támogatója volt Klebelberg Kunó vallás- és közoktatási miniszter. Modern egyetemi és egyházi épület-központ létrehozásával egy új, 20. századi városközpontot alkottak meg, melynek központja a Dóm-tér, a Fogadalmi templom (1930-ban szentelték fel) köré emelt épület létrehozásával egy látványában és funkciójában minőségileg magas színvonalú épületgyűttes jött létre. Ennek egyik szárnya volt az egyházi központ, a másik két szárnya pedig a szegedi egyetem főbb intézeteinek biztosított helyet. Az egész tér épületgyűttesének megtervezését Rerrich Bélára bízták.

Zombori István: A Szeged–Csanádi Püspökség: Egyházmegyei Múzeum és Kincstár. Megjelent a püspökség alapításának 975. a püspöki palota és a székesegyház átadásának 75. évfordulója alkalmából. Szeged: Szeged–Csanádi Püspökség, 2005. 72 p.

1995-ben került sor az évtizedeken át állami kézben lévő, majd 1989 után visszaadott egykori Szent Imre kollégiumban kialakított egyházmegyei múzeum és kincstár átadására, amelyet Gyulay Endre megyéspüspök nyitott meg. A Szeged kulturális és művészi életét tíz éve gazdagító állandó múzeum és egyházművészeti kiállítás fontos előrelépést jelent a város és az egyházmegye életében. Nemzeti vagyonunk felbecsülhetetlen értékeiről van szó. Tükrözik az évszázadok folyamán felhalmozott kulturális örökséget, tanúsítják azt a jelentős szerepet, amelyet a katolikus egyház betöltött. A kiállítás igyekszik minél teljesebb képet adni a katolikus egyház által a templomdíszítésben, az egyházi liturgiában használt tárgyairól.